

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRỊNH THỊ MÙA

**DU KÝ VỀ BIỂN ĐẢO PHÍA BẮC
VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ, VĂN HỌC
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2019

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

TRỊNH THỊ MÙA

**DU KÝ VỀ BIỂN ĐẢO PHÍA BẮC
VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX**

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 822.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ, VĂN HỌC
VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. NGUYỄN HỮU SƠN

THÁI NGUYÊN - 2019

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học trong luận văn chưa từng được ai công bố trong bất cứ công trình nào khác

Tác giả luận văn

Trịnh Thị Mùa

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn chân thành và sâu sắc tới thầy giáo hướng dẫn là PGS.TS. Nguyễn Hữu Sơn - Người đã tận tình hướng dẫn, động viên và tạo mọi điều kiện tốt nhất cho em trong suốt quá trình thực hiện luận văn.

Em xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo, cán bộ khoa Ngữ Văn, đặc biệt là các thầy cô đã nhiệt tình giảng dạy khóa 25 chuyên ngành Văn học Việt Nam, các cán bộ khoa Sau đại học trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên đã dạy dỗ, tạo điều kiện cho em trong quá trình học tập.

Tôi vô cùng cảm ơn sự quan tâm và ủng hộ của gia đình, bạn bè. Đó chính là nguồn động viên tinh thần rất lớn để tôi theo đuổi và hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên ngày 15 tháng 04 năm 2019

Tác giả luận văn

Trịnh Thị Mùa

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu	2
3. Đối tượng nghiên cứu và phạm vi nghiên cứu	7
4. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	8
5. Phương pháp nghiên cứu	9
6. Đóng góp của luận văn	9
7. Cấu trúc luận văn	10
NỘI DUNG	11
Chương 1. THỂ TÀI DU KÝ VÀ CƠ SỞ HÌNH THÀNH DU KÝ VỀ BIỂN ĐẢO PHÍA BẮC VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX	11
1.1. Lý thuyết về thể tài du ký và vấn đề du ký vùng biển đảo phía Bắc nửa đầu thế kỷ XX	11
1.1.1. Khái niệm về du ký	11
1.1.2. Đặc điểm du ký nửa đầu thế kỷ XX	14
1.1.3. Khái lược về du ký vùng biển đảo phía Bắc nửa đầu thế kỷ XX	18
1.2. Cơ sở văn hóa xã hội về sự ra đời và phát triển của du ký viết về biển đảo phía Bắc nửa đầu thế kỷ XX	21
1.2.1. Ý thức sáng tác của nhà văn và nhu cầu thưởng thức của độc giả	21
1.2.2. Điều kiện giao thông và du lịch	24
1.2.3. Sự phát triển văn học chữ quốc ngữ và báo chí, xuất bản	28
1.2.4. Giao lưu văn hóa Đông - Tây	31
1.3. Đội ngũ sáng tác và những tác phẩm tiêu biểu viết về biển đảo phía Bắc	33
Tiểu kết chương 1	35

Chương 2. ĐẶC ĐIỂM NỘI DUNG CỦA DU KÝ VỀ BIỂN ĐẢO	
PHÍA BẮC VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX	36
2.1. Nhu cầu khám phá cái mới của chủ thể du ký.....	36
2.2. Hiện thực đời sống xã hội của con người vùng biển đảo phía Bắc.....	38
2.2.1. Cảnh quan và môi trường sinh thái trong du ký.....	38
2.2.2. Đời sống của những con người lao động vùng biển đảo phía Bắc	42
2.3. Những dấu ấn lịch sử văn hóa vùng biển đảo phía Bắc	45
2.3.1. Con người vùng biển đảo phía Bắc	45
2.3.2. Văn hóa, phong tục tập quán của cư dân vùng biển đảo phía Bắc.....	49
2.4. Ý thức về chủ quyền biển đảo và sự đối kháng Trung Hoa.....	53
Tiểu kết chương 2	57
Chương 3. CÁC PHƯƠNG DIỆN NGHỆ THUẬT CỦA DU KÝ VỀ	
BIỂN ĐẢO PHÍA BẮC VIỆT NAM NỬA ĐẦU THẾ KỶ XX	58
3.1. Điểm nhìn của chủ thể tác giả trong du ký về biển đảo phía Bắc	58
3.2. Đặc điểm về thời gian và không gian nghệ thuật.....	62
3.2.1. Thời gian nghệ thuật.....	62
3.2.2. Không gian nghệ thuật.....	67
3.3. Đặc điểm trong bút pháp nghệ thuật	71
3.3.1. Giọng điệu của tác giả	71
3.3.2. Ngôn ngữ nghệ thuật	74
Tiểu kết chương 3	79
KẾT LUẬN	80
TÀI LIỆU THAM KHẢO	84
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Nửa đầu thế kỷ XX nền văn học Việt Nam có sự chuyển mình sang hướng hiện đại hóa. Sự hiện diện của thể tài du ký góp phần quan trọng làm nên diện mạo và thành tựu của nền văn học dân tộc. Trong giai đoạn này du ký đã có những đóng góp đáng kể cả về số lượng và chất lượng. Qua một thời gian dài ít được chú ý, trong những thập niên gần đây thể tài du ký nửa đầu thế kỷ XX đã bắt đầu thu hút sự quan tâm của nhiều nhà nghiên cứu, học giả Việt Nam. Khảo cứu các tác phẩm du ký nửa đầu thế kỷ XX là công việc đi tìm hiểu, đánh giá một cách chính xác, toàn diện chặng đường đổi mới của nền văn học Việt Nam và mong muốn đem đến cho người đọc những nhận thức mới về mảng đề tài biển đảo, góp phần phục vụ cho đời sống hiện đại.

Biển đảo Việt Nam là một phần của lãnh thổ Việt Nam và là một đề tài quan trọng của du ký nửa đầu thế kỷ XX. Đặt trong tương quan Bắc - Nam, vùng biển đảo phía Bắc Việt Nam bao gồm 11 tỉnh: Quảng Ninh, Hải Phòng, Thái Bình, Nam Định, Ninh Bình, Thanh Hóa, Nghệ An, Hà Tĩnh, Quảng Bình, Quảng Trị, Thừa Thiên - Huế. Với những đặc điểm về địa lý, văn hóa độc đáo nơi đây đã trở thành điểm đến lý tưởng của các tác giả du ký, từ đó tạo nên một vùng văn học viết về biển đảo phía Bắc ngay từ đầu thế kỷ XX.

Tình hình biển đảo Việt Nam hiện nay đang có những diễn biến phức tạp, đe dọa trực tiếp đến chủ quyền lãnh thổ dân tộc. Nghiên cứu các tác phẩm du ký viết về biển đảo phía Bắc Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX góp phần làm rõ thêm diện mạo và đặc điểm du ký Việt Nam. Bên cạnh đó còn góp phần quan trọng trong việc khẳng định chủ quyền biển đảo, hiểu được văn hóa, lịch sử, kinh tế, xã hội Việt Nam trong những năm đầu thế kỷ XX và có thể so sánh, đối chiếu với văn hóa, lịch sử, kinh tế, xã hội Việt Nam trong thời kỳ hiện đại hóa với xu hướng hội nhập toàn cầu.

Những tác phẩm du ký viết về vùng biển đảo phía Bắc không chỉ có giá trị văn học mà nó còn có tầm ảnh hưởng tới nhiều lĩnh vực khác: Lịch sử, địa lý,

giáo dục, an ninh, du lịch... Vì vậy mỗi trang du ký sẽ là đối tượng thu hút đối với các nhà nghiên cứu và là tiềm năng có thể đưa các tác phẩm vào giảng dạy ở trường phổ thông bởi những giá trị, ý nghĩa thiết thực mà nó mang lại. Đó là lý do người viết chọn đề tài *Du ký về biển đảo phía Bắc Việt Nam nửa đầu thế kỷ XX*. Với hy vọng đem lại cái nhìn cụ thể, cũng như thấy được bức tranh danh lam thắng cảnh với những cảm xúc chân thành của người viết về quê hương đất nước, về cuộc sống, những phong tục tập quán, những truyền thống văn hóa lịch sử của dân tộc.

2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu

Thể loại du ký Việt Nam được ra đời từ khá sớm. Mặc dù đã có nhiều hướng tìm tòi khác nhau nhưng lịch sử nghiên cứu về du ký chưa được dày dặn, chưa thực sự tương xứng với dòng chảy và giá trị của nó trong đời sống văn học nước nhà.

Trong các công trình nghiên cứu như *Năm bài giảng về thể loại* của Hoàng Ngọc Hiến (1992), *Từ điển thuật ngữ văn học* do Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi (đồng chủ biên) (2000), cuốn *150 thuật ngữ văn học* của Lại Nguyên Ân (2004), *Giáo trình lí luận văn học* do Trần Đình Sử chủ biên (2009),... Nhìn chung đã bước đầu đưa ra định nghĩa cho thể tài du ký, trong đó phải kể đến định nghĩa tương đối hoàn chỉnh của nhóm tác giả Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi trong cuốn *Từ điển thuật ngữ văn học*: “*Du ký - một thể loại văn học thuộc loại hình ký mà cơ sở là sự ghi chép của bản thân mình đi du lịch, ngoạn cảnh về những điều mắt thấy tai nghe của chính mình tại những xứ sở xa lạ hay những nơi ít người có dịp đến*” [20, tr.75].

Tác giả Phạm Xuân Nguyên cũng đã đưa ra ý kiến đánh giá của mình về du ký, trên báo *Tuổi trẻ* ra ngày 23.03.2007, có bài *Đọc sách để đi chơi*, trong đó có nhận xét: “*Đọc du ký, để hiểu biết, có thêm thông tin tri thức là một lẽ. Đọc những tác phẩm du ký này còn để hiểu thêm suy nghĩ, cảm xúc của những con người đứng ở buổi đầu nền văn học hiện đại, muốn truyền tải và gửi gắm tới quốc dân trong một nước đang tìm cách thoát lạc hậu đến văn minh*” [45, tr.1]. Đồng thời Phạm

Xuân Nguyên còn là tác giả của *Du ký như một thể tài* (báo *Văn hóa và Thể thao*, 2007). Ông cho rằng du ký là sản phẩm của “*Đi, và Thấy cảnh và người, sự và việc, rồi Viết ra cảnh ấy người ấy, sự ấy việc ấy, kèm theo nghĩ suy, cảm xúc của mình, có khi còn là phân tích, khảo cứu*” [44]. Ông xem xét du ký trên 3 thành tố: không gian đi, thời gian đi, thành phần người đi, và soi chiếu quan điểm của mình trong sáng tác của Phạm Quỳnh.

Trong công trình nghiên cứu nổi tiếng *Nhà văn hiện đại* của Vũ Ngọc Phan (1942), khi nói tới nhóm nhà văn trong *Nam Phong tạp chí*, tác giả đã nói sơ lược về thể tài du ký đồng thời điểm danh một số tác phẩm tác giả, trong đó có *Chuyến đi Bắc Kỳ năm Ất Hợi* của Trương Vĩnh Ký. Cùng nghiên cứu về du ký của Trương Vĩnh Ký, hai tác giả Bích Thu và Vũ Tuấn Anh có khẳng định: “*Du ký Chuyến đi Bắc Kỳ năm Ất Hợi của P.J.P Trương Vĩnh Ký là tác phẩm văn xuôi ra đời sớm nhất*” [4].

Cuốn *Việt Nam văn học sử giản ước tân biên* tập 1 của Phạm Thế Ngũ, trong chương IV - “truyện ký”, Phạm Thế Ngũ gọi *Thượng kinh kí sự* là “*một truyện dài du ký*” - là loại văn nhằm ghi chép những điều tai nghe mắt thấy sau những bước chân từng trải trong những dịp đi xa. Trong tập 3 của cuốn sách này, Phạm Thế Ngũ bàn tới thể tài du ký dựa trên những sáng tác của Phạm Quỳnh - chủ bút *Nam phong tạp chí*. Tác giả ghi nhận Phạm Quỳnh chính là người mở đầu cho lối văn du hành trên *Nam phong*.

Năm 1967, *Tạp chí Văn học* số 02 cho đăng bài *Về thể ký* của tác giả Tầm Dương. Ở bài viết này, du ký được quan niệm là một phần của ký sự, du ký đứng song song với các tiểu loại khác như: hồi ký, truyện ký, ghi chép... Trên *Tạp chí Văn học* số 06, Nam Mộc cũng có bài *Thể ký và vấn đề viết về người thật việc thật* phân chia ký thành các tiểu loại: phóng sự, ký sự, tùy bút, bút ký. Và du ký đã được nhà nghiên cứu xếp vào một tiểu loại của bút ký, cùng với nhật ký, hồi ký, tạp văn và tiểu phẩm.

Coi du ký là một thể tài văn học trong nhóm thể loại ký, Võ Thị Thanh Tùng trên tạp chí *Khoa học xã hội*, số 4 năm 2013 có bài viết điếm qua “*Một vài*

đặc điểm của thể loại du ký Việt Nam”. Trong đó đặc biệt nhấn mạnh đến tính chất phức hợp, giao thoa thể loại có trong du ký. Cho rằng du ký là trung gian giữa báo chí và văn học, du ký có sự giao thoa với chính luận, tác giả đánh giá: “*Từ khi ra đời đến nay, du ký cùng với phóng sự, tùy bút... đã gia nhập vào đời sống văn học sôi động trên cả nước, làm nên một khởi đầu ngoạn mục cho việc đưa văn xuôi tiến dần vào vị trí trung tâm, đóng góp tích cực vào tiến trình phát triển chung của nền văn học hiện đại Việt Nam*” [66, tr.43].

Ở những công trình này, du ký hầu như được “điểm danh” và được gọi ra từ các trường hợp tác phẩm, tác giả cụ thể. Các tác giả không quên khẳng định vị trí của du ký trên hàng ghế danh dự của những thể tài, thể loại văn học đi đầu trong công cuộc hiện đại hóa văn học. Nói như Vũ Tuấn Anh trong bài viết *Đọc du ký Việt Nam trên Nam Phong tạp chí và cuộc du ngoạn ngược thời gian: Du ký giống như “một mũi khoan khai phá sự chinh phục thể loại văn xuôi”*.

Trong nền văn học Việt Nam cũng như các tạp chí, đã xuất hiện các nghiên cứu về du ký nhưng phải kể đến những nghiên cứu của tác giả Nguyễn Hữu Sơn trên phương diện thể tài, ông là tác giả của hàng loạt bài viết lớn nhỏ thể hiện cái nhìn từ bao quát đến cụ thể về du ký: *Phác thảo du ký Hà Nội trước Cách mạng tháng Tám* (báo Văn nghệ thành phố Hồ Chí Minh, số 6, 2000), *Du ký Ninh Bình nửa đầu thế kỷ XX* (tạp chí Văn nghệ Ninh Bình, số 6, 2004), *Thể tài du ký trên tạp chí Nam phong (1917 - 1934)* (tạp chí Nghiên cứu Văn học, số 4, 2007), *Đạm Phương nữ sĩ và những trang du ký viết về xứ Huế* (tạp chí Kiến thức ngày nay, số 751, 2011), *Thể tài văn xuôi chữ Hán thế kỷ XVIII - XIX và những đường biên thể loại* (tạp chí Khoa học xã hội Việt Nam số 5, 2012)... Các nghiên cứu của Nguyễn Hữu Sơn thể hiện sự thống nhất: “*Khi nói đến “thể tài du ký” cần được hiểu nhấn mạnh hơn ở phía đề tài, phía nội dung và cảm hứng nghệ thuật nơi người viết, chứ không phải ở phía thể loại*” [50, tr.13]. Xuất phát từ phương diện nội dung, ông chỉ ra các loại du ký đặc trưng: “*du ký mang tính quan phương, công vụ; du ký viễn du - những chuyến du hành đến với các nước khác; du ký*